

„SBORNIK ARCHIVNICH PRACÍ“, 1959, z. 2, wyd. Archivní Správa Ministerstva Vnitra w Pradze.

Tom omawianego czasopisma podzielony jest na cztery części: 1. Dokumenty, 2. Rozprawy, 3. Sprawozdania, 4. Literatura.

W części pierwszej opublikowano wybór 58 dokumentów z akt Oddziału Bezpieczeństwa Państwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, dotyczących sytuacji ekonomicznej i socjalnej mas pracujących w pierwszym roku Republiki Czesko-słowackiej (1919). Wybór zatytułowany *Příspěvek k hospodářské a sociální situaci pracujících v prvním roce československé republiky* opracowali P. Lesjuk, I. Malá i M. Thérová. Wybór poprzedzono wstępem charakteryzującym sytuację ekonomiczną burżuazyjnej republiki i położenie mas pracujących oraz uzupełniono go kilku wstawkami z ówczesnej prasy codziennej. Każdy z publikowanych dokumentów poprzedzono krótkim regestem i zaopatrzone w przypis sytuacyjny. Całość opracowana starannie i bardzo ciekawie.

W drugiej części omawianego tomu opublikowano cztery rozprawy. Autor pierwszej, J. Görner, przedstawia w studium materiałowym pt. *Zemědělská samospráva* zarys rozwoju form organizacyjnych samorządu ziemskiego w Czechach od połowy XVIII w. do r. 1938. Bogaty aparat naukowy podnosi znacznie wartość tego studium. Bardzo istotną pomoc metodyczną otrzymali czescy archiwiści w artykule A. Turka pt. *Státní Zastupitelství v českých zemích v letech 1850—1949*. Autor daje bardzo szczegółowy zarys rozwoju urzędów prokuratorskich, działających w tym okresie na ziemiach czeskich. Jest to tym ważniejsze, że w okresie tych stu lat zmieniło się czterokrotnie oblicze omawianych urzędów. Po raz pierwszy po r. 1848, a dalej po r. 1916, 1938 i 1945. Oprócz samych dziejów urzędu omawia Autor w drugiej części swego artykułu klucze do registratury (austriackiej), spisy spraw i grupy akt w zespołach prokuratorskich. Artykuł zamykają uwagi o archiwalnym opracowaniu i brakowaniu akt tego typu w Czechosłowacji. Brak tego typu artykułów w „Archeionie“ wyrządza niewątpliwą szkodę polskim archiwistom.

E. Roubík w artykule *K uvývazeni gruntů v Cechách v letech 1848—1853* omawia zagadnienia uwłaszczenia i zwolnienia z poddaństwa. Nie bardzo rozumiem, dlaczego ten artykuł wydrukowany został w czasopiśmie archiwalnym. Jest to rozprawa typowo problemowa, nadająca się raczej do czasopisma historycznego.

Ostatni artykuł, poświęcony organizacji kancelarii Uniwersytetu Karola w Pradze na przełomie XVI i XVII w. (*Kancelář University Pražské na zlomku XVI. a XVII. věku*), napisał Karol Beranek.

W części sprawozdawczej omawianego tomu opublikowano krótką notatkę informacyjną J. Novaka o słowackich tłokach pieczętnych znajdujących się w Muzeum Historycznym w Budapeszcie (*Pečatidlá zo Slovenska v Budapešti*). W tym samym dziale opublikował też M. Hroch informację o bohemikach w archiwach i bibliotekach szwedzkich i ich wyzyskanju do studiów nad dziejami Czech (*Švédské archivny a jejich význam pro studium českých dějin*).

W dziale recenzji Č. Hladík omówił syntetycznie szereg wydawnictw archiwal-

nych radzieckich typu przewodnikowego, a A. Chalupa recenzował nie znany w Polsce podręcznik archiwalny amerykańskiego historyka T. R. Schellenberga pt. *Modern Archives. Principales and Techniques*.

Bronisław Turoń

„ARCHIVNÍ ČASOPIS“, 1959, z. 2 i 3, wyd. Archivní Správa Ministerstva Vnitra w Pradze.

Zeszyt 2. Na wstępie opublikowano syntetyczne, bardzo ciekawe sprawozdanie z działalności archiwów państwowych w latach 1956—1958. Po części ogólnej zamieszczono sprawozdania poszczególnych archiwów wojewódzkich i centralnych. Autorem tego opracowania jest I. Holl.

W artykule następnym J. Mázur omawia realizację planu pięcioletniego w archiwach słowackich. Tutaj również artykuł ma wstęp ogólny, a później szczegółowe omówienia poszczególnych archiwów słowackich. J. Chreňo informuje czytelników o planach budowy nowego gmachu dla Centralnego Słowackiego Archiwum Państwowego w Bratysławie. J. Blecha publikuje też w tym zeszycie drugą część swego artykułu o rachunkowości rolniczej w Czechosłowacji do r. 1945 (cz. 1 opublikowana została w z. 4/1958 tego czasopisma).

W części kronikarskiej zamieszczono sprawozdanie z wystawy materiałów archiwalnych w Pradze, ilustrujących wywrotową działalność imperializmu niemieckiego przeciw Czechosłowacji w okresie międzywojennym. Wystawę zorganizowało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Tutaj też zamieszczono krótkie sprawozdanie z dyskusji nad I tomem makiety pt. *Przegląd dziejów Republiki* i krótkie sprawozdanie z działalności archiwów województwa pardubickiego.

W dziale recenzji zreferowano kilka przewodników po poszczególnych archiwach czeskich oraz omówiono szereg czasopism archiwalnych. Warto zwrócić uwagę na recenzję pracy J. Chreňo pt. *Práca kronikáča*.

Zeszyt 3. Z okazji piątej rocznicy wydania nowego dekretu o archiwach państwowych opublikowano na wstępie artykuł kierownika Urzędu Archiwalnego przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, J. Svobody, w którym Autor podsumowuje dotychczasowy dorobek archiwów czechosłowackich i wylicza najbliższe i najpilniejsze zadania państwowej służby archiwalnej. Artykuł G. Čechovej poświęcony jest zagadnieniu archiwalnego opracowania map i planów. Załącznikiem do artykułu jest instrukcja w sprawie archiwalnego opracowania map i planów.

Z okazji 100 rocznicy śmierci Metternicha J. Görner publikuje artykuł omawiający archiwum rodowe tego dyplomaty. O dorobku archiwistyki w Ludowej Bułgarii informują nas w kolejnym artykule M. Kuzmanová i D. Vrblijská. Charakterystykę zasobu archiwalnego Archiwum Państwowego w Radvani daje w swym artykule C. Matulay.

Ostatni artykuł przedstawia ciekawe doświadczenia zdobyte przy opracowywaniu wydawnictwa źródłowego do dziejów ruchu rewolucyjnego 1905—1907. Autorami artykułu są O. Kodedová i J. Charous.

W rubryce „Polemiki“ wypowiedają się dwaj kierownicy archiwów wielkich zakładów przemysłowych na interesujące ich tematy.

W części kronikarskiej znajdujemy sprawozdanie z ogólnokrajowej narady archiwistów w Pradze (16—19 VI 1959), sprawozdanie z przebiegu posiedzenia Polsko-Czechosłowackiej Komisji Historycznej w Krakowie (7—9 IV 1959) i inne.

W dziale recenzji omówiono szereg wydawnictw czeskich, a m. in. wydawnictwo *Soupis archivní literatury v českých zemích 1895—1956*.

Wanda Turoniowa

„ARCHIVMITTEILUNGEN“, herausgegeben von der Staatlichen Archivverwaltung in der Deutschen Demokratischen Republik, 1958, z. 1.

Zeszyt otwiera *Aufruf zur Gründung der Deutschen Historiker-Gesellschaft in der Deutschen Demokratischen Republik*. Historycy i nauczyciele historii ponoszą odpowiedzialność za przyszłość narodu, za walkę przeciw imperializmowi, neofaszyzmowi i militarystyce. Nowo utworzone Niemieckie Towarzystwo Historyczne przyjdzie z pomocą w wypełnieniu tego zadania.

Zasadnicze artykuły poświęcone są 75 rocznicy powstania Brandenburskiego Prowincjonalnego Archiwum i dzisiejszego Głównego Archiwum Krajowego w Poczdamie (*Landeshauptarchiv in Potsdam*).

Bardzo obszernie i dokładnie przedstawia dzieje Archiwum F. Beck w artykule *Zur Geschichte des Brandenburgischen Provinzialarchivs und heutigen Landeshauptarchivs in Potsdam*. Przedstawiając rys historyczny archiwum, Autor wyszczególnił kilka okresów: 1. *Verbleib und Archivierung von Behördenregistraturen in der Provinz Brandenburg bis zum Jahre 1874*; 2. *Das Märkische oder Brandenburgische Archiv 1874—1881*; 3. *Das Brandenburgische Provinzialarchiv 1883—1931*; 4. *Das Staatsarchiv für die Provinz Brandenburg und die Reichshauptstadt Berlin 1931—1945*; 5. *Das Brandenburgische Landesarchiv, heutiges Landeshauptarchiv seit 1945*.

Każdego archiwistę zainteresuje ten artykuł, obrazujący tworzenie się i rozwój Archiwum. Szczególnie zainteresować mogą początkowe jego dzieje, gdzie Autor sięga do reformy Steina i Hardenberga, która miała przyczynić się do powstawania archiwów prowincjonalnych przez decentralizację archiwów pruskich. Artykuł zamykają dane o wielkości zasobu liczącego 16 000 mb., ca 5000 dokumentów, 10 000 jednostek materiałów kartograficznych. Akta pochodzą w przewadze z XVII—XIX w., ale sięgają też XV w. Ilość korzystających wzrosła z 74 osób w r. 1954 do 338 w r. 1957. Liczby te warto przytoczyć w celu przeprowadzenia porównania z tymi samymi danymi w naszych archiwach.

Dalsze 3 artykuły związane są z zasobem rozmieszczonym w trzech oddziałach Głównego Krajowego Archiwum Brandenburskiego w Poczdamie.

W Archiwum w Poczdamie istnieją 3 oddziały: I — Urzędy i instytucje wyższego stopnia; II — średniego; III — niższego stopnia. Należy również zaznaczyć, że nie przeprowadzono w Archiwum w Poczdamie czuury po 1945 r. Do danego oddziału wchodzi zespoły wytworzone przez urzędy czy instytucje od czasów najdawniejszych, jak również wytworzone po r. 1945.

Po przedstawieniu w najogólniejszy sposób zespołów wchodzących w skład każdego oddziału, należy parę słów wspomnieć o pracach porządkowo-inwentaryzacyjnych. Oba te zagadnienia interesują szczególnie pracowników archiwów śląskich. Można przeprowadzić bardzo dużo analogii pomiędzy zasobem i pracami nad nim w Archiwach poczdamskim i śląskim, a zwłaszcza w Archiwum wrocławskim. Rzecz oczywista, że w tym ostatnim chodzi o zasób do r. 1945, który był gromadzony i opracowywany przez b. *Staatsarchiv*.

Artykuł pt. *Die Abteilung I. des Brandenburgischen Landeshauptarchivs* opracowali I. Schmid i G. Dohme. Pierwszy zajął się zespołami do r. 1945, drugi po tym roku.

W I Oddziale zgromadzono zespoły urzędów, instytucji państwowych i organów samorządowych na szczeblu wyższym, działających na terenie całej prowincji brandenburskiej. W pierwszym rzędzie należy tu wymienić wyższe urzędy prowincji, na których czele stał przez XIX i w pierwszej połowie XX w. nadprezydent (*Oberpräsident*). Podporządkowane były mu urzędy: *Ev. Konsistorium für die Prov. Brandenburg*, *Provinzialschulkollegium*, *Generalkommission/Landeskulturamt*, *Wasser-*

baudirektion. Instytucje i korporacje o zasięgu prowincjonalnym: *Rentenbank für die Prov. Brand.*, *Landlieferungsverband Brand.*, *Ärztelkammer für die Prov. Brand.* Do głównych organów samorządowych na szczeblu prowincji zalicza się *Provinziallandtag*, *Provinzialausschuss* oraz *Verwaltung des Provinzialverbandes*. Prócz tych urzędów i instytucji w Archiwum poczdamskim zachowały się registry urzędów nie mających znaczenia wyższych urzędów czy instytucji dla całej prowincji, lecz odnoszących się tylko do części prowincji. Chodzi tu o stare części kraju: *Kurmarkt* i *Neumarkt*.

Historyka zainteresuje, jakie zespoły wchodziły w skład I Oddziału, jakie materiały zachowały się, jakie uległy zniszczeniu w czasie działań ostatniej wojny. Szczegółowe dane o tym zamieszczają Autorzy w swoim artykule. Ze względów porównawczych z zespołami, jakie znajdowały się w b. *Staatsarchiv* we Wrocławiu, można wymienić chociaż najważniejsze zespoły zachowane w poszczególnych oddziałach. Zespoły oznaczone są numerem repozytury, jak to miało miejsce w b. *Staatsarchiv* we Wrocławiu.

W I Oddziale zachowały się: Rep. 1, *Oberpräsidium der Provinz Brandenburg*; Rep. 4B, *Neumärkische Regierung zu Küstrin*; Rep. 4D, *Schöppenstuhl zu Brandenburg/Havel*; Rep. 9, *Johanniterorden*; Rep. 13, *Münz-Direktorium zu Berlin*; Rep. 22, *Seidenbau-Inspektion zu Potsdam*; Rep. 23, *Akten Ständischer Behörden der Mark Brandenburg*; Rep. 24, *Generalkommission/Landeskulturamt zu Frankfurt a. Oder*; Rep. 24A, *Separationskommissionen/Kulturämter*; Rep. 33, *Kurmärkisches Amtskirchen-Revenuen-Direktorium*; Rep. 34, *Provinzialschulkollegium zu Berlin*. Po likwidacji pewnych urzędów prowincji w 1945 r. magazyny Archiwum powiększyły się o nowe nabytki-registratury, które dołączono do starych repozytur, lub przejęto też nowe zamknięte zespoły.

Drugą dużą grupę akt I Oddziału stanowią zespoły z lat 1947—1952, a to przede wszystkim akta zespołu *Landesregierung* i akta urzędów poprzedzających, istniejących od r. 1945: *Provinzialverwaltung Mark Brandenburg u. Provinzialregierung Brandenburg*. Analogicznie do zespołów starych ułożono nowe według repozytur, dając tym ostatnim numery 61—100. Dla odróżnienia od starych, oznaczonych sygn. Pr. Br., Rep. 1—60, nowe mają sygn. Br. L H A (*Brandenburgisches Landeshauptarchiv*), Rep. 61—100. Z tych nowych zespołów należy wymienić Rep. 62A, *Ministerpräsident*; Rep. 63, *Minister des Innern*; Rep. 64A, *Minister der Finanzen*; Rep. 64B, *Landesfinanzdirektion*; Rep. 65A, *Minister für Volksbildung (Wissenschaft u. Kunst)*; Rep. 65B, *Landesverwaltung für Kunstangelegenheiten*; Rep. 66, *Minister für Wirtschaftsplanung*; Rep. 67, *Minister für Wirtschaft und Arbeit*; Rep. 68, *Minister für Land- und Forstwirtschaft*; Rep. 69, *Min. für Handel u. Versorgung*; Rep. 70, *Min. für Arbeit u. Sozialwesen*; Rep. 71, *Minister für Gesundheitswesen*; Rep. 73—82, *Vereinigungen Volkseigener Betriebe u. d. Wirtschaftsbestände*; Rep. 90A—G, *Betriebsarchive*; Rep. 100, *Gesellschaftliche Organisation*.

Materiały zawarte w nowych zespołach służą nie tylko do celów praktycznych (zaświadczenia pracy przy staraniach o rentę), ale przedstawiają dużą wartość naukową. Służą do badań nad przebudową życia gospodarczego i przemianami, jakie przyniósł ustrój socjalistyczny.

O zespołach II Oddziału mówi Rudolf Knaack w artykule *Die Abteilung II. des Brandenburgischen Landeshauptarchivs*. Jak już wspomniano wyżej, wchodzi tu akta zespołów wytworzonych przez urzędy szczebla średniego. Na całość tego Oddziału składają się następujące repozytury: Rep. 2, *Kurmärkische Amts- bzw. Kriegs- u. Domänenkammer*; Rep. 2A, *Regierung Potsdam*; Rep. 3, *Neumärkische Amts- bzw. Kriegs- und Domänenkammer*; Rep. 3A, *Sonderbehörden u. Behörden der Übergangszeit 1803—1815*; Rep. 3B, *Regierung Frankfurt a. /O.*; Rep. 17, *Ober-*

amtsregierung der Niederlausitz zu Lübben; Rep. 21, *Sächsische Provinzialbehörden in Niederlausitz*; Rep. 30, *Staatliche Polizeibehörden*; Rep. 31, *Bezirksausschüsse*; Rep. 42, *Ministerial-Militär- und Baukommission/Preus. Bau- u. Finanzdirektoren zu Berlin*; Rep. 44, *Postbehörden*; Rep. 51A, *Handwerkskammer zu Berlin*.

Autor artykułu wspomina również o stopniu wyzyskania akt tego Oddziału. Na 219 kwerend względnie korzystających w 1956 r. 73 były wyzyskane dla celów naukowych. Na pierwszym miejscu wyzyskiwano materiały do ruchu robotniczego, przede wszystkim z zespołu Rejencji Poczdamskiej i urzędów policji.

O ostatnim, III Oddziale, pisze L. Enders w artykule *Die III. Abt. des Brandenburgischen Landeshauptarchivs*. Znalazły tu miejsce zespoły urzędów i instytucji lokalnych, sięgające do r. 1952. Ze względu na to, że jest tych grup zespołów względnie pojedynczych zespołów ponad 40, trzeba ograniczyć się do ich ogólnego podania.

1. Urzędy państwowe na szczeblu powiatu i niższe, jak sądy, urzędy szkolne, budowlane, leśne oraz zarządy dóbr państwowych.

2. Majątki i dobra rycerskie, które przed r. 1945 stanowiły własność prywatną, a których archiwa już przed tym rokiem były dobrowolnie zdeponowane w Archiwum lub znalazły się tam drogą kupna, wreszcie na skutek przeprowadzonej reformy rolnej w r. 1945 majątki stały się własnością państwową, a ich archiwa potraktowano tak jak akta proveniencji państwowej.

3. Zarządy komunalne, w pierwszym rzędzie miasta. Do gromadzenia akt miejskich nie jest uprawnione Archiwum Państwowe, zabezpiecza je jednak na prawach depozytu.

W Oddziale III znajduje się bardzo wiele zespołów, dlatego też tworzone tu grupy jednorodnych zespołów pod jedną repczyturą. Tak np. Rep. 5C — sądy patrymonialne — posiada 597 zespołów; Rep. 6B — landratury — 32 zespoły. Identycznie ugrupowane były liczne jednorodne zespoły w b. *Staatsarchiv* we Wrocławiu, np. Rep. 207 obejmowała wszystkie landratury z całego Śląska, Rep. 223B wszystkie sądy pierwszej instancji (*Amtsgericht*).

Każdy z autorów artykułów wiele mówi o pracach porządkowo-inwentaryzacyjnych oraz zawartości zespołów. Nie sposób dokładnie omówić wszystkich zagadnień, niektóre jednak zasługują na uwagę.

Jakie metody porządkowania stosują archiwiści niemieccy w Archiwum w Poczdamie? Zasada proveniencji jest stosowana powszechnie. Odtwarzany jest układ registraturalny w każdym możliwym wypadku. W wypadkach, gdy następowały zbyt częste zmiany w registraturze, za podstawę porządkowania obiera się jeden z tych układów registratury. Na poparcie tego przykładu niech posłuży sposób porządkowania akt zespołu Rejencji Poczdamskiej. Ze względu na to, że w oranżerii, w której mieszczą się magazyny Archiwum, nie było miejsca na porządkowanie zespołu, spisano akta w inwentarzu kartkowym. Kartoteki tej nie porządkowano z myślą odtworzenia układu registraturalnego, gdyż układów tych było zbyt wiele, lecz ułożono ją zgodnie ze strukturą organizacyjną urzędu (*Geschäftsverteilungsplan*) z r. 1934. Szczególnie mowa tu o aktach I Wydziału Rejencji, inne udało się uporządkować według sygnatur registraturalnych.

Uporządkowana kartoteka I Wydziału posłużyła do ułożenia akt w obrębie każdej grupy głównie według tytułów. Kartoteka ta pomyślana jest jako pierwszy stopień inwentaryzacji, jako prace przygotowawcze do opracowania inwentarza książkowego, który będzie opatrzonej dokładnym skorowidzem. Na razie miejsce skorowidza zastępuje spis alfabetyczny powstałych w kartotece podgrup, jak również wykaz haseł do wykazu akt z r. 1934.

Przy omawianiu akt zespołów I Oddziału Archiwum poczdamskiego wysunięto m. in. sprawę porządkowania akt nowszych. Metody prac porządkowych stosowane

są tu nieco odmiennie niż przy zespołach akt dawnych. Jako podstawę do uporządkowania odtworzenia tych zespołów wyzyskuje się spisy zdawczo-odbiorcze względnie wykazy akt (*Aktenpläne*). Spis akt według grup rzeczowych ma miejsce tylko w wypadku braku jakichkolwiek podstaw do odtworzenia układu kancelaryjnego czy registraturalnego.

Akta przejęte w segregatorach zostają z nich wyjęte i włożone do teczek z kartonu zabezpieczających je przed kurzem i zniszczeniem. Wszystkie części metalowe powodujące rdzę są usuwane. Na każdej jednostce archiwalnej zaznacza się tylko nazwę zespołu i numer bieżący, a tytuł jednostki wpisuje się na karcie inwentarza kartkowego. Zaznaczyć również należy, że w Oddziale III podejmowane są na nowo prace porządkowo-inwentaryzacyjne nad starymi zespołami. Prace te idą w trzech kierunkach: 1. wysegregowanie akt zgodnie z zasadą proveniencji; 2. opracowanie tytułu; 3. datowanie aktu.

Ad 1. Dążeniem archiwisty jest otrzymanie najczystszej proveniencji. O ile jeden poszyt zawiera akta nie tylko jednego urzędu, nie należy go dzielić, lecz zainwentaryzować podwójnie.

Ad 2. Tworzenie nowego tytułu wymagane jest w tym wypadku, gdy jest on zbyt lakoniczny, nieściśły, zbyt rozbudowany. Modernizuje się pisownię oraz formy językowe.

Ad 3. Przy podawaniu akt nie należy ograniczyć się tylko do podania skrajnych dat rocznych, lecz przy aktach obejmujących duży okres czasu, a posiadających braki w opracowaniu, należy je wykazać, np. 1607—1650, 1690—1720.

Wszystkie te prace melioracyjne wykonywane są z myślą o korzystających z inwentarza. Opracowane w ten sposób inwentarze książkowe są przepisywane w 2 egzemplarzach na maszynie, a każdy inwentarz jest filmowany. W dalszym etapie prac przewiduje się opracowanie przewodnika po Archiwum.

Z czasopisma „Istoriczeskij Archiw“ (Moskwa 1957) I. Rösler przetłumaczył artykuł Woronina pt. *Archivbauten nach Typenentwürfen*, omawiający sprawy budownictwa archiwów.

W dziale recenzji H. O. Meisner omówił wydawnictwo Centralnego Archiwum: *Übersicht über Bestände des Deutschen Zentralarchivs Potsdam*; H. Schlechte zeszyty 1—19 (z lat 1946—1956) „La Gazette des Archives. Organe de l'Association Amicale et Professionnelle des Archivistes Français“; H. Herz omawia pracę Mosina i Traljiego pt. *Filigranes des XIII et XIV ss.* wydaną przez jugosłowiańską Akademię Nauk w Zagrzebiu w 1957 r., a recenzja H. O. Meisnera omawia pracę H. Kunzego, *Biblioteksverwaltungslehre*, wyd. w Lipsku w 1956 r.

Aniela Stojanowska